

## **AUGUSTOWSKO-SUWALSKA CZĘŚĆ DIECEZJI EŁCKIEJ. CHARAKTERYSTYKA ADMINISTRACYJNO-DUSZPASTERSKA**

**Treść:** Wstęp. — I. Ogólna charakterystyka terenów obejmujących dekanaty: augustowskie, suwalskie oraz sejneński. II. Struktura duszpasterska. III. Ważniejsze zabytki architektury sakralnej. IV. Świadczenia kultu. 1. Tytuły kościołów. 2. Sanktuaria i miejsca pielgrzymkowe. V. Instytucje kościelne działające na terenie Suwalszczyzny. VI. Zgromadzenia męskie i żeńskie. 1. Zgromadzenia zakonne męskie. 2. Zgromadzenia zakonne żeńskie. VII. Litwini w diecezji ełckiej. 1. Rys historyczny. 2. Struktura narodowościowo-duszpasterska dekanatu sejneńskiego

### **WSTĘP**

Metropolia warmińska, powstała w dniu 25 marca 1992 roku, łączy w sobie niektóre diecezje powstałe w roku 1243. Poza metropolią znalazła się dawna diecezja chełmińska (dziś w granicach diecezji toruńskiej) oraz diecezja sambijska (poza niewielkim obszarem znajdującym się obecnie w granicach diecezji ełckiej).

Najbardziej istotną zmianą z punktu widzenia historycznego okazuje się włączenie w obręb diecezji ełckiej części diecezji łomżyńskiej. Są to dekanaty augustowskie, suwalskie, sejneński oraz trzy parafie z dekanatu grajewskiego (Rajgród, Pruska oraz Rydzewo). Tereny te, zwane często Suwalszczyzną lub ziemią augustowsko-suwalską, były oddzielone od tzw. diecezji pruskiej niezwykle trwałą granicą. Od pokonania Jadźwingów przez Krzyżaków w XIII w. ziemie te były terenem ścierania się wpływów polsko-krzyżacko-litewskich. Ostatecznie tzw. układ melneński w roku 1422 ustalił granicę na długie wieki pomiędzy Krzyżakami a Litwą. W ten sposób Suwalszczyzna włączona do litewskiego województwa trockiego należała tym samym do diecezji wileńskiej. Po trzecim rozbiorze Polski (1795) Suwalszczyzna znalazła się w granicach Prus, by po Kongresie Wiedeńskim znaleźć się w utworzonym wówczas Królestwie Polskim. Wraz z tymi zmianami politycznymi zachodziły także istotne zmiany w administracji kościelnej. I tak w roku 1799 papież Pius VI powołał do istnienia diecezję wigierską, odłączając tym samym ziemie zaboru pruskiego od diecezji wileńskiej. Natomiast po utworzeniu Królestwa Polskiego, papież Pius VI w roku 1818 zniósł diecezję wigierską, a w jej miejsce utworzył diecezję augustowską, czyli sejneńską ze stolicą w Sejnach. Taki stan rzeczy trwał do roku 1925, kiedy papież Pius IX zniósł diecezję sejneńską,

powołując w jej miejsce diecezję łomżyńską w odrodzonej Polsce oraz diecezję wiłkowyską (w roku 1926) w odrodzonej Litwie<sup>1</sup>.

Inne zmiany dokonywały się w tym czasie w diecezjach pruskich, jak chociażby te podyktowane ruchem reformacyjnym w XVI wieku.

Granice ustalone przed wiekami okazały się tak silne, że w administracji kościelnej przetrwały aż do roku 1992.

Oczywiście, niezależnie od siebie tocząca się historia tych dwóch, sąsiadujących ze sobą regionów wytworzyła w różnych dziedzinach życia właściwe dla siebie formy. Jeszcze dzisiaj, mimo zniesienia granicy politycznej przed pół wiekiem, łatwo zauważyć różnice w architekturze, w sztuce, nie mówiąc o literaturze, tradycji, obyczajach i zwyczajach. Metropolia warmińska o właściwym jej obliczu historyczno-kulturowym została więc ubogacona nowym, również interesującym regionem.

Ponieważ w warmińskim środowisku naukowym bardziej znana jest metropolia warmińska w jej dawnych granicach pruskich, stąd wydawało mi się słuszne, aby poniższym opracowaniem dokonać próby w miarę wieloaspektowego przedstawienia tzw. łomżyńskiej części diecezji ełckiej. Punktem wyjścia była oczywiście data: 25 marca 1992. O ile to było możliwe, wszelkie dane odzwierciedlają stan Suwalszczyzny w momencie włączenia jej do diecezji ełckiej, a tym samym do metropolii warmińskiej<sup>2</sup>.

## I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA TERENÓW OBEJMUJĄCYCH DEKANATY: AUGUSTOWSKI, SUWALSKI ORAZ SEJNEŃSKI<sup>3</sup>

Powyższy teren stanowi wschodnią część województwa suwalskiego. W pewnym przybliżeniu dane dotyczące całego województwa w jakiś sposób oddają stan w jego części wschodniej.

Województwo suwalskie liczyło w końcu 1992 roku 480.100 mieszkańców. Gęstość zaludnienia: 46 mieszkańców na 1 km<sup>2</sup>, przy średniej krajowej: 123 osoby na 1 km<sup>2</sup>.

Z ogólnej liczby mieszkańców 33,1% ludności było w wieku przedprodukcyjnym, 55,6% w wieku produkcyjnym.

W miastach zamieszkiwało 55,9% ludności.

Województwo suwalskie posiadało 8 miast liczących ponad dziesięć tysięcy mieszkańców:

<sup>1</sup> B. Kumor, *Geografia historyczna dzisiejszej diecezji ełckiej* (maszynopis), Lublin 1994, s. 3.

<sup>2</sup> Dnia 2 lipca 1992 roku ks. abp Edmund Piszczyński - metropolita warmiński (wraz z ks. bpem Andrzejem Śliwińskim - biskupem ełckim) dokonał jakby pierwszej wizytacji tej części metropolii, która wcześniej należała do diecezji łomżyńskiej. Odwiedził wówczas Augustów, Studziankę, Suwałki, Wigry, Sejny oraz Rajgród.

<sup>3</sup> Dane dotyczące województwa suwalskiego zostały zaczerpnięte z Rocznika Statystycznego 1993, który podaje dane statystyczne według stanu z 31 grudnia 1992 roku oraz z opracowań: 1) Podstawowe dane statystyczne według miast i gmin za 1992 r.; 2) Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie suwalskim w r. 1993. Obydwie pozycje opracował Wojewódzki Urząd Statystyczny w Suwałkach, wydając je odpowiednio w roku 1993 i 1994.

|           |                |
|-----------|----------------|
| Suwałki   | — 63,9 tysięcy |
| Elk       | — 53,8 tysięcy |
| Giżycko   | — 29,6 tysięcy |
| Augustów  | — 29,1 tysięcy |
| Pisz      | — 19,1 tysięcy |
| Olecko    | — 16,5 tysięcy |
| Goldap    | — 13,7 tysięcy |
| Węgorzewo | — 12,1 tysięcy |

W sumie, w miastach liczących powyżej 10 tysięcy mieszkańców znajdowało się 243,2 tysięcy mieszkańców.

W tzw. części łomżyńskiej w miastach mieszkało ok. 100 tysięcy mieszkańców, wliczając w tę liczbę także mieszkańców Sejna.

Na jeden tysiąc mieszkańców zawarto w roku 1992 nieco ponad 6 małżeństw (6,2) — należy jednak pamiętać, że mamy do czynienia ze statystyką państwową — chodzi więc o kontrakty cywilne.

Gdy chodzi o rozwody, to w woj. suwalskim odnotowano 0,8 rozwodów na jeden tysiąc mieszkańców, czyli dokładnie tyle, ile wynosi średnia krajowa. Natomiast liczba urodzeń żywych: 16,7 na tysiąc mieszkańców, plasuje nasze województwo w ścisłej czołówce krajowej (po nowosądeckim: 18,4), przy średniej krajowej: 13,4.

Niższa od średniej krajowej liczba zgonów: 8,6 na tysiąc mieszkańców (przy 10,2 w kraju), wraz z relatywnie wysoką liczbą urodzeń żywych, daje dość wysoki przyrost naturalny: 8,1 na tysiąc mieszkańców. Warto zauważyć, że np. w woj. łódzkim wypada 13,7 zgonów na jeden tysiąc mieszkańców, co przy 9,5 urodzeń żywych daje ujemny przyrost naturalny: — 4,2. W tym samym województwie odnotowano też jeden z największych w kraju wskaźników umieralności niemowląt: 15,9 na tysiąc urodzeń żywych.

Ludność województwa suwalskiego znajdowała zatrudnienie w rolnictwie, w nielicznych zakładach przemysłowych oraz w usługach. Najwięcej pracowało w rolnictwie: 43,1% (przy średniej krajowej: 28,9%). Zatrudnienie w przemyśle: 15,7% (przy średniej krajowej: 25,2%), w transporcie: 3,0% (średnia krajowa: 3,8%), w handlu: 8,7% (średnia krajowa: 10,4%).

Przy końcu 1992 roku było zarejestrowanych 56 tysięcy bezrobotnych, co daje 23,7-procentową stopę bezrobocia. Pod tym względem województwo suwalskie zajmowało drugie miejsce w kraju za województwem koszalińskim. Ponad dwudziestoprocentową stopę bezrobocia zanotowały w końcu 1992 roku, poza wspomnianymi już województwami koszalińskim i suwalskim, następujące województwa: elbląskie, olsztyńskie, słupskie i wałbrzyskie. Zasadniczą przyczyną gwałtownego wzrostu bezrobocia w tych rejonach, było ekonomiczne załamanie się Państwowych Gospodarstw Rolnych. Słabo rozwinięty przemysł nie był zdolny wchłonąć byłych robotników rolnych.

Gdy w końcu 1992 roku w województwie suwalskim mieliśmy do czynienia z 23,7-procentową stopą bezrobocia, średnia krajowa wynosiła: 13,6%. Przy bardzo wysokim bezrobociu niekorzystnie przedstawiało się także wynagrodzenie, które w stosunku miesięcznym wynosiło: 2.602.600 zł brutto, przy średniej krajowej: 2.897.300 złotych. Dla porównania: średnie wynagrodzenie w tym samym czasie w województwie warszawskim i katowickim przekroczyło 3.500.000 złotych.

Jak wspomniano, ponad 40% zatrudnionych pracuje w rolnictwie. Plony z jednego hektara są jednak niższe niż średnia krajowa, np.: 20,7 kwintala zbóż (przy średniej krajowej 24,6), 113 kwintali ziemniaków (przy średniej krajowej: 133 kwintale), czy 199 kwintali buraków z jednego hektara (przy średniej krajowej wynoszącej 294 kwintale).

Na taki stan rzeczy wpływają: ukształtowanie terenu, słabe gleby, stosunkowo niska temperatura powietrza (średnia temperatura powietrza w Suwałkach w roku 1992 wyniosła 7,2°C; niższą zanotowano jedynie w Zakopanem i na Śnieżce).

Województwo suwalskie odznacza się natomiast bogactwem przyrody, która zachowała się w stosunkowo czystym stanie. Na czoło wysuwają się jeziora i lasy. Dość powiedzieć, że wśród siedemnastu największych jezior w Polsce, siedem znajduje się w Suwalskiem, z największymi akwenami śródlądowymi w Polsce: jeziorem Śniardwy i jeziorem Mamry. Najgłębsze z polskich jezior to Hańcza z 108,5 metrami głębokości, położone na północ od Suwałk na wysokości 226,5 m. W województwie suwalskim znajdują się największe skupiska leśne w Polsce: Puszcza Augustowska oraz niewiele mniejsza Puszcza Piska, a także Puszcza Borecka i część Puszczy Rominckiej.

Województwo suwalskie graniczy z trzema państwami: Rosją (okręg kaliningradzki), z Litwą i z Białorusią. Sąsiaduje także z województwami olsztyńskim, ostrołęckim, łomżyńskim i białostockim.

Pod względem administracyjnym województwo suwalskie dzieli się na dziewięć rejonów: Suwałki, Augustów, Ełk, Giżycko, Gołdap, Olecko, Pisz, Sejny oraz Węgorzewo, na które składa się pięć samorządów miejskich, dziesięć gmin miejsko-wiejskich oraz trzydzieści trzy gminy wiejskie.

## II. STRUKTURA DUSZPASTERSKA

W skład diecezji ełckiej weszło pięć dekanatów z diecezji łomżyńskiej, a mianowicie:

1. Augustów — Najświętszego Serca Pana Jezusa,
2. Augustów — Matki Boskiej Częstochowskiej,
3. Sejny,
4. Suwałki — św. Aleksandra,
5. Suwałki — św. Ap. Piotra i Pawła.

Ponadto z dekanatu grajewskiego włączono do diecezji ełckiej parafie:

- Pruska (Wólka Karwowska),
- Rajgród,
- Rydzewo.

Ogółem w granicach diecezji ełckiej znalazło się 38 parafii oraz dwa samodzielne ośrodki duszpasterskie (św. Jana Chrzciciela w Augustowie oraz Chrystusa Króla w Suwałkach).



Oto parafie i ośrodki duszpasterskie w układzie dekanalnym:

Dekanat Augustów NSJ

1. Augustów — parafia p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa erygowana w roku 1549,  
Wiernych: 18.000,  
Kapłanów: proboszcz oraz 4 wikariuszy,  
Na terenie parafii mieszkało 3 emerytów,  
Kościoły: 1.
2. Augustów — Samodzielny Ośrodek Duszpasterski p.w. św. Jana Chrzciciela erygowany w roku 1990,  
Wiernych: 4.187,  
Kapłanów: proboszcz oraz 1 wikariusz,  
Na terenie parafii mieszkał jeden emeryt,  
Kościół tymczasowy (drewniany barak),  
Kaplica w Augustowie (p.w. Pana Jezusa Klęczącego).
3. Bargłów Kościelny — parafia p.w. Podwyższenia Krzyża św. erygowana w roku 1544,  
Wiernych: 4.765,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Kościoły: 1.
4. Jaminy — parafia p.w. św. Mateusza Ap. erygowana w roku 1755,  
Wiernych: 1.387,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
5. Janówka — parafia p.w. Zwiastowania NMP erygowana w roku 1628,  
Wiernych: 2.824,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Kościoły: 1.
6. Krasnybór — parafia p.w. Zwiastowania NMP erygowana ok. roku 1598,  
Wiernych: 2.198,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 2 (parafialny oraz pozakonny — w tej samej miejscowości).
7. Sztabin — parafia p.w. św. Jakuba Ap. erygowana w roku 1895,  
Wiernych: 2.190,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.

Dekanat: Augustów MB Częstochowskiej

1. Augustów — parafia p.w. MB Częstochowskiej erygowana w roku 1980,  
Wiernych: 5.524,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,

Na terenie parafii mieszkało 2 emerytów (w tym 1 z dec. warm.).  
Kościoły: 1.

2. Lipsk — parafia p.w. MB Anielskiej erygowana w roku 1582,  
Wiernych: 3.997,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: Jasionowo (odprawia się przy specjalnych okazjach).
3. Mikaszówka — parafia p.w. św. Marii Magdaleny erygowana w roku 1907,  
Wiernych: 1.400,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 2 (Rudawka p.w. św. Anny oraz Strzelcowniczna p.w. św. Franciszka z Asyżu).
4. Rygałówka — parafia p.w. Przemienienia Pańskiego erygowana w roku 1919  
(w wieku XVIII powstała parafia unicka),  
Wiernych: 2.085,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 1 (Bohatery Stare p.w. Podwyższenia Krzyża św.).
5. Studzieniczna — parafia p.w. MB Szkaplerznej erygowana w roku 1873,  
Wiernych: 2.417,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Na terenie parafii mieszkał jeden emeryt,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 2 (Płaska p.w. Miłosierdzia Bożego oraz Kolnica p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbego).
6. Szczepki — parafia p.w. św. Józefa Oblubieńca erygowana w roku 1795,  
Wiernych: 1.830,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 1 (Szczebra p.w. św. Maksymiliana Kolbego).

— Z dekanatu grajewskiego;

1. Rajgród — parafia p.w. Narodzenia NMP erygowana w roku 1519,  
Wiernych: 5.880,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Na terenie parafii mieszkał jeden emeryt,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 3 (Łabętnik p.w. św. Antoniego, Pieńczykowo p.w. św. Antoniego,  
Woznawieś p.w. św. Michała Archanioła).
2. Pruska (Wólka Karwowska) — parafia p.w. MB Częstochowskiej erygowana  
w roku 1937,  
Wiernych: 1.620,

Kapłanów: 1 (proboszcz),

Kościół: 1.

3. Rydzewo — parafia p.w. św. Wojciecha erygowana w roku 1810,

Wiernych: 996,

Kapłanów: 1 (proboszcz),

Kościół: 1.

#### Dekanat sejneński

1. Sejny — parafia p.w. Nawiedzenia NMP erygowana w roku 1744,

Wiernych: 8.126,

Kapłanów: proboszcz oraz 3 wikariuszy,

Kościół: 1 (oraz mały kościół p.w. MB Częstochowskiej w Sejnach),

Kaplice: 3 (Giby p.w. św. Anny, Krasowo p.w. Najśw. Serca Pana Jezusa,

Żegary p.w. św. Bartłomieja).

2. Berzniki — parafia p.w. Wniebowzięcia NMP erygowana ok. roku 1547,

Wiernych: 1.818,

Kapłanów: 1 (proboszcz)

Kościół: 1.

3. Karolin — parafia p.w. Św. Rodziny erygowana w roku 1921,

Wiernych: 1.212,

Kapłanów: 1 (proboszcz)

Kościół: 1.

4. Krasnopol — parafia p.w. Przemienienia Pańskiego erygowana w roku 1781,

Wiernych: 2.060,

Kapłanów: 1 (proboszcz)

Kościół: 1.

5. Puńsk — parafia p.w. Wniebowzięcia NMP erygowana w roku 1597,

Wiernych: 4.000,

Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,

Kościół: 1,

Kaplice: 1 (Widugiery p.w. bł. Abpa Jerzego Matulewicz).

6. Smolany — parafia p.w. św. Izydora erygowana w roku 1897,

Wiernych: 884,

Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,

Kościół: 1.

#### Dekanat: Suwałki, św. Aleksandra

1. Suwałki — parafia p.w. św. Aleksandra erygowana w roku 1788,

Wiernych: 22.000,

Kapłanów: proboszcz oraz 5 wikariuszy, z których jeden (ks. Lech Łuba)

- otrzymał zlecenie zorganizowania Samodzielnego Ośrodka Duszpasterskiego p.w. św. Kazimierza w Suwałkach), 1 kapelan (ks. Wł. Kleczkowski),  
Na terenie parafii mieszkało 2 emerytów,  
Kościoły: 2 (parafialny oraz NSJ w Suwałkach),  
Kaplice: 1 (p.w. św. Kazimierza w Suwałkach).
2. Suwałki — parafia p.w. NMP Miłosierdzia (Ks. Salezjanie) erygowana w roku 1988,  
Wiernych: 17.000,  
Kapłanów: proboszcz oraz 9 wikariuszy,  
Na terenie parafii mieszkało 2 emerytów (księża diecezjalni).
  3. Suwałki — Samodzielny Ośrodek Duszp. p.w. Chrystusa Króla erygowany w roku 1990,  
Wiernych: 10.150,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Na terenie parafii mieszkał jeden rezydent oraz jeden emeryt,  
Kaplica tymczasowa.
  4. Becejły — parafia p.w. MB Częstochowskiej erygowana w roku 1908,  
Wiernych: 2.057,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
  5. Filipów — parafia p.w. Wniebowzięcia NMP erygowana w roku 1571,  
Wiernych: 4.400,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Kościoły: 1.
  6. Jeleniewo — parafia p.w. Najśw. Serca Jezusowego erygowana w roku 1772,  
Wiernych: 3.140,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Kościoły: 1.
  7. Kaletnik — parafia p.w. Ducha Świętego erygowana w roku 1794,  
Wiernych: 1.897,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
  8. Pawłówka — parafia p.w. Trójcy Przenajświętszej erygowana w roku 1923,  
Wiernych: 984,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
  9. Przerośl — parafia p.w. Narodzenia NMP erygowana ok. roku 1568,  
Wiernych: 1.960,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
  10. Rutka Tartak — parafia p.w. MB Królowej Korony Polskiej erygowana w roku 1925,  
Wiernych: 1.270,



Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.

11. Smolniki — parafia p.w. św. Anny erygowana w roku 1919,  
Wiernych: 961,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
12. Wiżajny — parafia p.w. św. Teresy (od Jezusa) erygowana w roku 1571,  
Wiernych: 3.111,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Kościoły: 1.

Dekanat: Suwałki, św. Ap. Piotra i Pawła

1. Suwałki — parafia p.w. św. Ap. Piotra i Pawła erygowana w roku 1978,  
Wiernych: 7.000,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Na terenie parafii mieszkało 2 emerytów,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 1 (Gawrych Ruda p.w. św. Maksymiliana Kolbego 1989).
2. Bakałarzewo — parafia p.w. św. Jakuba Ap. erygowana w roku 1520,  
Wiernych: 3.178,  
Kapłanów: proboszcz oraz wikariusz,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 1 (Cmielówka — w budowie).
3. Monkinie — parafia p.w. MB Anielskiej erygowana w roku 1925,  
Wiernych: 704,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Na terenie parafii mieszkał 1 emeryt,  
Kościoły: 1.
4. Raczek — parafia p.w. Trójcy Przenajświętszej erygowana w roku 1599,  
Wiernych: 5.000,  
Kapłanów: proboszcz oraz 2 wikariuszy,  
Kościoły: 1,  
Kaplice: 1 (Józefów p.w. św. Brata Alberta — 1988).
5. Wigry — parafia p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP erygowana w roku 1788,  
(Magdalenowo, a od 1818 — Wigry).  
Wiernych: 2.050,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.
6. Żyliny — parafia p.w. MB Częstochowskiej erygowana w roku 1927,  
Wiernych: 723,  
Kapłanów: 1 (proboszcz),  
Kościoły: 1.

Jak wynika z powyższego zestawienia, pierwsza parafia na tym terenie pojawiła się w Rajgrodzie w pierwszej połowie XV wieku. Następne w kolejności parafie: Bakałarzewo (ok. 1520), Bargłów Kościelny (1544), Berzniki (1547), Augustów NSJ (1549), Przerośl (1568), Lipsk (1582), Puńsk (1597), Krasnybór (1598), Raczeki (1599), Filipów (1571), Wizajny (1571), Janówka (1628), Sejny (1744), Jaminy (1755), Jeleniewo (1772), Krasnopol (1781), Wigry (Magdalenowo — 1788), Suwałki, par. św. Aleksandra (1788), Kaletnik (1794), Szczebra—Szczepki (1795)<sup>4</sup>.

Wszystkie (tzn. 21) powyżej wymienione parafie powstały w czasie przynależności tych terenów do diecezji wileńskiej.

W roku 1810 powstała parafia w Rydzewie (k. Rajgrodu), a więc w czasie istnienia diecezji wigierskiej.

Następnych dziesięć parafii powstało w czasie istnienia diecezji sejneńskiej. Są to parafie: Studzieniczna (1873), Sztabin (1895), Smolany (1897), Mikaszówka (1907), Becejły (1908), Rygałówka (1919), Smolniki (1919), Karolin (1921), Pawłówka (1923), Monkinie (1925).

W ciągu całego XIX stulecia powstały jedynie cztery parafie, co ilustruje sytuację Kościoła katolickiego pod zaborem rosyjskim.

W okresie międzywojennym powstały trzy parafie: Rutka Tartak (1925), Żyliny (1927), Pruska (1937).

W okresie powojennym powstały również trzy nowe parafie oraz dwa samodzielne ośrodki duszpasterskie: Suwałki, par. św. Ap. Piotra i Pawła (1978), Augustów par. MB Częstochowskiej (1980), Suwałki, par. NMP Miłosierdzia (1988); samodzielne ośrodki duszpasterskie: Suwałki, Chrystusa Króla (1990) i Augustów św. Jana Chrzciciela (1990).

Sieć parafialną uzupełniały kaplice, które stosunkowo licznie pojawiły się w ostatnim dziesięcioleciu. W sumie było ich w roku 1992 osiemnaście.

Na powyższym terenie mieszkało około 170 tysięcy osób. Natomiast według danych diecezjalnych zamieszkiwało 166.985 wiernych. Statystycznie więc, na jedną parafię (wliczając w nie także dwa samodzielne ośrodki duszpasterskie) wypadało 4.250 wiernych. W rzeczywistości liczba wiernych w poszczególnych parafiach była bardzo zróżnicowana. Np.: parafia Monkinie (w dek. Suwałki — św. Ap. Piotra i Pawła) liczyła zaledwie 704 wiernych, natomiast parafia św. Aleksandra w Suwałkach w tym samym czasie liczyła 22 tysiące wiernych. Nawet tzw. samodzielny ośrodek duszpasterski p.w. Chrystusa Króla w Suwałkach liczył 10.150 wiernych.

Pięć dekanatów liczyło w sumie 35 parafii oraz dwa samodzielne ośrodki duszpasterskie, czyli na jeden dekanat przypadało po siedem parafii. W rzeczywistości i tutaj zauważa się dość znaczne różnice. O ile trzy dekanaty (Augustów — MB Częstochowskiej, Sejny, Suwałki — św. Ap. Piotra i Pawła) liczą po sześć parafii, a dek. Augustów — NSJ — siedem parafii, to suwalski dekanat św. Aleksandra liczył 12 parafii.

<sup>4</sup> Kolejność parafii ustalono na podstawie opracowania Ks. W. Jemielitego, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990. Ks. Bolesław Kumor podaje tę samą liczbę parafii, ale z pewnymi różnicami, jeśli chodzi o kolejność ich powstania (por. B. Kumor, s. 8.).

To samo dotyczy liczby wiernych w poszczególnych dekanatach. W granicach od 17 do 18 tysięcy wiernych liczą dekanaty: Augustów — MB Częstochowskiej, Sejny oraz Suwałki — św. Ap. Piotra i Pawła, natomiast dekanat Augustów — NSJ liczył ponad trzydzieści pięć tysięcy, a dekanat Suwałki — św. Aleksandra — ponad sześćdziesiąt osiem tysięcy wiernych.

Niemal wszystkie parafie posiadały swoje kościoły parafialne. Z tymczasowych pomieszczeń korzystała jedynie parafia NMP Miłosierdzia w Suwałkach oraz samodzielne ośrodki duszpasterskie.

W tzw. części łomżyńskiej diecezji łeckiej w początkach roku 1992 przebywało w sumie 101 kapłanów. Kapłanów diecezjalnych było 89, natomiast zakonnych 12 (salezjanie i oblaci). Szesnastu kapłanów to renciści i emeryci (w tym jeden należący do diecezji warmińskiej). Niektórzy z nich na miarę swoich możliwości pomagali w pracy parafialnej. Na stanowisku proboszcza pracowało 36 kapłanów diecezjalnych oraz dwóch zakonnych. Dwóch kapłanów kierowało samodzielnymi ośrodkami duszpasterskimi. Jeden z kapłanów oddelegowany był do organizowania samodzielnego ośrodka duszpasterskiego (ks. Lech Łuba) w Suwałkach, jeden natomiast kapłan zatrudniony był na stanowisku kapelana Szpitala Wojewódzkiego w Suwałkach. Z powyższego wynika, że na jednego kapłana zatrudnionego w diecezji przypadało 1.964 wiernych.

Gdy chodzi o punkty duszpasterskie, z których mogli korzystać wierni, są to: wspomniane wyżej kościoły parafialne lub kaplice parafialne zastępcze, kaplice i kościoły dojazdowe oraz inne punkty duszpasterskie.

O ile kościołów parafialnych i kaplic parafialnych zastępczych w tej części diecezji było w sumie 40, to kaplic i kościołów dojazdowych było w sumie 21. Jedne z nich to rzeczywiście niewielkie kaplice. Inne natomiast niezym nie różniły się rozmiarami od kościołów, np. w Gawrych Rudzie, w Józefowie. W niektórych parafiach znajdują się kościoły i kaplice częściowo tylko wykorzystywane dla celów duszpasterskich, np. w Krasnymborze (kościół poddominikański), w Sejnach (dawny kościół protestancki) czy kaplica Chrystusa Klęczącego w par. NSJ w Augustowie.

Na jeden punkt duszpasterski (wykorzystywany nawet sporadycznie) wypada statystycznie 1.654 wiernych.

Okręg suwalski obejmuje około 3.630 km<sup>2</sup>. Na jedną parafię przypada więc obszar 71,18 km<sup>2</sup>. Przeciętna odległość do kościoła parafialnego wynosi 8,54 km<sup>2</sup>.

Te ostatnie dane<sup>5</sup> są w rzeczywistości bardziej korzystne, jeżeli weźmie się pod uwagę kościoły i kaplice dojazdowe.

Wśród kościołów parafialnych zwraca uwagę stosunkowo wysoka liczba kościołów drewnianych. Na 37 kościołów parafialnych 27 — to kościoły murowane, natomiast pozostałe (10) to budowle drewniane.

---

<sup>5</sup> Por. opracowania: Schematyzm jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej 1975; W. Jemielity, j.w.; B. Kumor, j.w., s. 9.

### III. WAŻNIEJSZE ZABYTKI ARCHITEKTURY SAKRALNEJ

Budownictwo sakralne tej części diecezji ełckiej pochodzi w przeważającej części z wieku XIX i XX.

Najstarszym zabytkiem sztuki sakralnej jest kościół p.w. NMP w Krasnym-borze. Kościół murowany pochodzi z XVI—XVII wieku, będąc jednym z nielicznych przykładów budownictwa gotycko-renesansowego na tym obszarze. Pierwotnie przeznaczony był dla sióstr bazylianek, później objęli go oo. dominikanie. Po kasacie zakonu w roku 1824 został zamieniony na kościół parafialny. Obecnie pełni rolę kościoła pomocniczego<sup>6</sup>.

Na szczególnie podkreślenie zasługują przede wszystkim zespoły klasztorne: dominikanów w Sejnach i kamedułów w Wigrach. Pierwszy z nich pochodzi z XVII w. i składa się z kościoła oraz budynku poklasztorного z wirydarzem. Kościół-bazylika posiada bogaty wystrój barokowy. Natomiast zespół wigierski z XVIII wieku jest pozostałością klasztoru kamedułów. Po zniszczeniach, zwłaszcza w kolejnych wojnach światowych, kościół i zespół poklasztorny został odbudowany<sup>7</sup>.

Wiek XIX jest reprezentowany przez klasycystyczne kościoły w Suwałkach (św. Aleksandra) i w Raczkach.

Inne kościoły pochodzą z XIX i XX wieku. W tej grupie wyróżniają się kościoły w stylu neogotyckim w Lipsku, Rajgrodzie, Puńsku i Sztabinie<sup>8</sup>.

Wśród kościołów drewnianych na uwagę zasługują kościoły w Berznikach (pocz. XIX w.) oraz w Mikaszówce (z 1907 roku)<sup>9</sup>.

W ostatnich latach (w 1982 r.) został przeznaczony do kultu katolickiego zabytkowy kościół starobrzędowców. Tzw. molenna została przeniesiona z Pogorzela do Gib (par. Sejny)<sup>10</sup>.

Osobną grupę stanowią kościoły pocerkiewne. Nie licząc kościoła w Krasnym-borze, wszystkie pozostałe pochodzą z XIX wieku. Są to obecne kościoły parafialne: w Karolinie (z 1946), MB Częstochowskiej w Augustowie (z 1866), w Rygałowce (z 1879), św. Ap. Piotra i Pawła w Suwałkach (z 1900) oraz kościół „szkolny” NSJ w Suwałkach (z 1840)<sup>11</sup>.

Oczywiście, dawne cerkwie unickie lub prawosławne zostały przebudowane (niekiedy odbudowane) i przystosowane do kultu katolickiego. Zachowały sporo elementów właściwych dla budownictwa cerkiewnego.

<sup>6</sup> W. Jemielity, j.w., s. 15.

<sup>7</sup> Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo suwalskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1986, s. XVII-XIX.

<sup>8</sup> Tamże, s. XIX.

<sup>9</sup> Tamże, s. XVII.

<sup>10</sup> W. Jemielity, j.w., s. 253.

<sup>11</sup> Tamże.



#### IV. ŚWIADECTWA KULTU

Pierwszymi świadectwami kultu są tytuły wznoszonych kościołów i kaplic. Innymi są szczególne miejsca kultu, które są bardziej uczęszczane przez wiernych z terenu przekraczającego obszar parafii, które z czasem urastają do miary sanktuarium. Świadectwami kultu są też przydrożne krzyże i kapliczki a także zwyczaje ludowe, w których przejawia się wyznawana wiara.

Ograniczmy się do dwóch pierwszych świadectw kultu: tytuły kościołów oraz miejsc sanktuariów.

##### 1. Tytuły kościołów

Najwięcej kościołów parafialnych zostało dedykowanych Najświętszej Maryi Pannie: 18 kościołów. W tzw. okresie wileńskim, a więc do roku 1795, zdecydowanie przeważają kościoły, których tytuły wspominają tajemnice NMP:

- Niepokalane Poczęcie NMP (Wigry — Magdalenowo 1788),
- Narodzenia NMP (Przerośl 1568, Rajgród 1519),
- Zwiastowanie NMP (Janówka 1628, Krasnybór 1598),
- Nawiedzenia NMP (Sejny 1744),
- Wniebowzięcie NMP (Berzniki 1547, Filipów 1571, Puńsk 1597),
- Matki Boskiej Anielskiej (Lipsk 1582).

W okresie „sejneńskim” zostały dedykowane Najświętszej Maryi Pannie trzy kościoły:

- MB Szkaplerznej (Studzieniczna 1873),
- MB Częstochowskiej (Becejły 1908),
- MB Anielskiej (Monkinie 1925).

W okresie międzywojennym wszystkie trzy kościoły parafialne dedykowano Najświętszej Maryi Pannie:

- MB Królowej Polski (Rutka Tartak 1925),
- MB Częstochowskiej (Żyliny 1927, Pruska 1937).

Warto zwrócić uwagę, że pojawienie się czci Matki Boskiej Częstochowskiej w tytułach kościołów dopiero pod koniec zaborów, a zwłaszcza po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, nie świadczy o tym, że wcześniej ten kult nie istniał. Właśnie Studzieniczna jest przykładem, że było inaczej. Wprawdzie kościół poświęcony jest MB Szkaplerznej, ale ta parafia wyrosła jakby u boku łaskami słynącego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej.

Parafia Becejły powstała w roku 1908 z części parafii Puńsk. Były to już czasy narastającego konfliktu narodowościowego pomiędzy Litwinami i Polakami. Być może, że w tytule par. Becejły znajduje się pewna opcja za Polską w odróżnieniu od Puńska, gdzie większość parafian stanowili Litwini.

W okresie powojennym, na trzy nowe parafie i dwa samodzielne ośrodki duszpasterskie, dwie parafie poświęcono Maryi:

- MB Częstochowskiej (Augustów 1980),
- MB Miłosierdzia (Suwałki 1988).



Tajemnicy Trójcy Przenajświętszej poświęcone zostały kościoły:

— w Raczkach (1599),

— w Pawłówce (1923).

Tajemnicy Ducha Św. dedykowany został kościół w Kaletniku (1794).

Tajemnicom Pańskim poświęcono siedem kościołów:

— Podwyższenia Krzyża Św. (Bargłów Kościelny 1544),

— Najśw. Serca Pana Jezusa (Jeleniewo 1772, Augustów 1549),

— Przemienienia Pańskiego (Krasnopol 1781, Rygałówka 1919),

— Św. Rodziny (Karolin 1921),

— Chrystusa Króla (Suwałki 1990).

Warto zauważyć, że tytuł parafii Najśw. Serca Jezusa pojawił się już w 1772 (Jeleniewo). Parafia augustowska jest o wiele starsza, lecz pierwotnie nosiła inny tytuł (prawdopodobnie św. Bartłomieja). Obecny tytuł Najświętszego Serca Jezusowego związany jest z wybudowaniem obecnej świątyni w roku 1911.

Parafie poświęcone Świętym Pańskim (w układzie chronologicznym):

— Św. Jakub Ap. (Bakałarzewo 1520),

— Św. Teresa od Jezusa (Wiżajny 1571),

— Św. Mateusz Ap. (Jaminy 1571),

— Św. Aleksander (Suwałki 1788),

— Św. Józef Oblubieniec (Szczebra-Szczepki 1795),

— Św. Wojciech (Rydzewo 1810).

— Św. Jakub Ap. (Sztabin 1895),

— Św. Izydor (Smolany 1897),

— Św. Maria Magdalena (Mikaszówka),

— Św. Anna (Smolniki 1919),

— Św. Ap. Piotra i Pawła (Suwałki 1978),

— Św. Jan Chrzciciel (Augustów 1990).

## 2. Sanktuaria i miejsca pielgrzymkowe

W tzw. łomżyńskiej części diecezji znajdowało się kilka ważnych miejsc kultu maryjnego: w Sejnach, Studzienicznej, Krasnymborze oraz w Rajgrodzie.

Sanktuarium sejneńskie związane jest z figurą Matki Boskiej umieszczoną w ołtarzu bocznej kaplicy. Rzeźba Madonny pochodzi z pierwszej połowy XV wieku, wykonana w typie madonn szafkowych. Rzeźba ukazuje Matkę Boską siedzącą na tronie z Dzieciątkiem umieszczonym na Jej prawym kolanie<sup>12</sup>. Po otwarciu skrzydeł, od szyi aż do podstawy skrzydeł, rzeźba tworzy tryptyk. Madonna pojawia się z szeroko rozpostartym płaszczem. W części środkowej, na wysokim cokole, siedzi na tronie Bóg Ojciec i obydwiema rękami podtrzymuje Krucyfiks. U góry unosi się Duch Święty w symbolicznej postaci gołębic. Otwarte skrzydła płaszcza Madonny są polichromowane, po prawej stronie umieszczono

<sup>12</sup> Tamże, s. 251.

czternaście, a po lewej — trzynaście postaci. W roku 1975 ozdobiono łaskami słynącą figurę Madonny koronami papieskimi.

Studzieniczańska parafia od początku związana jest z kultem Matki Boskiej. Można powiedzieć, że parafia powstała wokół kaplicy z łaskami słynącym wizerunkiem Matki Boskiej.

W połowie XVIII wieku na wyspie w Studzienicznej osiada pustelnik, który szerzy kult Najświętszej Maryi Panny. Najpierw wzniesiono kaplicę drewnianą, a następnie w roku 1872 została wybudowana dzisiejsza kaplica murowana. Kaplica, o wymiarach 8,5×8,5 m z cegły, stoi na 64 drewnianych palach wbitych w ziemię. Do kaplicy prowadził pierwotnie most, który w XIX wieku zastąpiono groblą stopniowo poszerzaną.

W kaplicy znajduje się łaskami słynący obraz Matki Boskiej — kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej — pochodzący z XVIII wieku. Główny odpust na Zesłanie Ducha Świętego gromadzi wielkie rzesze wiernych<sup>13</sup>.

W kościele pobazyleiańskim p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Krasnymborze, w głównym ołtarzu, znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Obraz nieznanego autora o wymiarach 110×93 cm, został wykonany w XVII wieku techniką olejną na płótnie. Od najdawniejszych czasów obraz ten cieszył się wielką czcią wiernych. Gdy w roku 1641 Samuel Chreptowicz sprowadził oo. bernardynów, zlecił im szczególną opiekę nad cudownym obrazem NMP. Obraz ten również dzisiaj doznaje czci wiernych parafian oraz przybywających w święta maryjne pielgrzymów<sup>14</sup>.

W kościele parafialnym p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi w Rajgrodzie czczony jest obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Obraz znajduje się w głównym ołtarzu. Pochodzi z XVIII wieku. Obraz o wymiarach 165×110 cm malowany na desce. Na obraz nałożono srebrną sukienkę. Matka Boska Rajgrodzka doznaje szczególnej czci u wiernych. Kościół cieszy się sławą sanktuarium maryjnego. Obraz posiada zasłonę, na której jest wizerunek św. Anny z Maryją — jako małą dziewczynką<sup>15</sup>.

## V. INSTYTUCJE KOŚCIELNE DZIAŁAJĄCE NA TERENIE SUWAŁSZCZYZNY

W Suwałkach istniał Ośrodek Studiów Teologicznych. Obejmował on przede wszystkim Punkt Konsultacyjny Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, utworzony w roku 1982. Studenci świeccy pogłębiają także swoją formację teologiczną w Instytucie Wyższej Kultury Chrześcijańskiej w Suwałkach, który działał w ścisłej współpracy z IWKR przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie. W ramach Ośrodka Studiów Teologicznych działało także Diecezjalne Studium Katechetyczne.

Ponadto, w Suwałkach ma swoją siedzibę Stowarzyszenie Rodzin Katolickich „Agape”, które prowadziło trzy przedszkola na terenie miasta. Inne stowarzyszenie

<sup>13</sup> Tamże, s. 28.

<sup>14</sup> Tamże, s. 15; Schematyzm Jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej 1975, s. 85.

<sup>15</sup> W. Jemielity, j.w., s. 64.

to Stowarzyszenie „Gaudium et Spes”, które prowadzi Liceum Społeczne w Suwałkach oraz księgarnię w Suwałkach i Augustowie.

## VI. ZGROMADZENIA MĘSKIE I ŻEŃSKIE W ŁOMŻYŃSKIEJ CZĘŚCI DIECEZJI ELCKIEJ (STAN Z DNIA 15 II 1992 r.)<sup>16</sup>

### 1. Zgromadzenia zakonne męskie

- a. Zgromadzenie Misjonarzy Oblatów Najświętszej i Niepokalanej Panny Maryi (OMI) — ojcowie oblaci

#### SMOLANY

Ojcowie oblaci przybyli do Smolan w roku 1975, zajmując dawny kościół i zabudowania klasztorne oo. reformatów. Prowadzą pracę duszpasterską w parafii liczącej niespełna 900 mieszkańców, złożonej niemal w połowie z Polaków i Litwinów.

W rozbudowanych pomieszczeniach klasztornych ojcowie oblaci zorganizowali dom rekolekcyjny dla kapłanów oraz dla innych grup i organizacji kościelnych.

Z względu na dwujęzyczny charakter parafii jednym z duszpasterzy jest zwykle kapłan znający język litewski.

Wspólnota zakonna liczy 3 kapłanów oraz dwóch braci zakonnych.

- b. Towarzystwo Świętego Franciszka Salezego — księża salezjanie

Północna dzielnica Suwałk rozwijała się bardzo dynamicznie w latach siedemdziesiątych. Z tego względu, w roku 1981 bp Mikołaj Sasinowski — biskup łomżyński — zaprosił księży salezjanów do Suwałk, w celu zorganizowania tam nowej placówki duszpasterskiej.

Księża salezjanie przybyli do Suwałk w październiku 1981 roku. Z początkiem 1982 roku, po wybudowaniu tymczasowej kaplicy, rozpoczęto odprawianie Mszy św. oraz katechizację dzieci i młodzieży. Od roku 1984 placówka salezjańska została uznana za samodzielny ośrodek duszpasterski z określonym terenem oraz z prawem chrztów i błogosławieństwem małżeństw.

Samodzielna parafia salezjańska została erygowana dnia 24 maja 1988r. pod wezwaniem Matki Boskiej Miłosierdzia.

Wkrótce wybudowano dom parafialny, w którym mieści się oratorium — miejsce spotkań formacyjnych z młodzieżą, zgodnie z charyzmatem Zgromadzenia.

Wspólnota liczyła 10 kapłanów.

<sup>16</sup> Wykorzystano opracowania: Ks. Witold Jemielity, *Diecezja Łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990, s. 253-254 (Smolany); *Rocznik Diecezji Łomżyńskiej - 1992*; Ks. Kazimierz Łatak, *Zakonnicy i życie zakonne na ziemiach dzisiejszej Diecezji Elckiej* (maszynopis), Elk 1994, s. 12-16.

## 2. Zgromadzenia zakonne żeńskie

### a. Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi (siostry Rodziny Maryi)

#### 1) AUGUSTÓW — ul. 3 Maja 57

Dom w Augustowie powstał w roku 1923, najpierw jako sierociniec i przytułek dla starców. Od roku 1952 siostry zostały zmuszone do zmiany przeznaczenia swego domu. Od tej pory opiekują się dziećmi (dziewczynkami) z głębokim upośledzeniem umysłowym. Obecnie dom liczy około 80 pensjonariuszek.

Wspólnota zakonna liczyła 17 sióstr.

#### 2) AUGUSTÓW — ul. Studzieniczna

Dom otwarty w roku 1922 przeznaczony był pierwotnie na wypoczynek i rehabilitację dzieci chorych na gruźlicę. Od roku 1952 dom stał się zakładem dla dzieci specjalnej troski. Mieści obecnie ok. 35 dzieci.

Wspólnota zakonna liczyła 12 sióstr, które oprócz pracy w zakładzie pracują w tamtejszej parafii jako katechetki i zakrystianki.

#### 3) SEJNY — ul. Mickiewicza 10a

Dom, powstały w 1922 roku, przeznaczony był na sierociniec, przedszkole. Organizowano także kolonie letnie dla dzieci z Warszawy. Mieściła się tam także przez pewien czas bursa dla uczniów gimnazjum sejneńskiego.

Podobnie jak inne domy tego Zgromadzenia, również i ten dom w latach powojennych został zmuszony do zmiany swojego przeznaczenia. Obecnie siostry opiekują się osobami starszymi (kobietami). Dom liczy 25 osób.

Wspólnota zakonna liczyła 7 sióstr.

### b. Zgromadzenie Córek Maryi Wspomożycielki (siostry salezjanki)

#### 1) AUGUSTÓW — ul. Portowa 42

Dom sióstr salezjanek należy do prowincji wrocławskiej.

Wspólnota zakonna liczyła 3 osoby.

#### 2) SUWAŁKI — ul. Sejneńska 10

Od roku 1990 siostry prowadzą szkołę zawodową dla dziewcząt, o profilu krawieckim.

Wspólnota liczyła 7 sióstr.

c. Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (siostry służki)

1) AUGUSTÓW — al. Kard. Wyszyńskiego 2a

Siostry mieszkają na plebanii par. MB Częstochowskiej. Pracują na plebanii, jako organistki i katechetki.

Wspólnota zakonna liczyła 2 siostry.

2) AUGUSTÓW — osiedle Gen. Prądzyńskiego 27/4

Dom zakonny mieści się w bloku mieszkalnym (adres jak wyżej) na terenie par. NSJ w Augustowie. Siostry zakonne pracują jako katechetki oraz w szpitalu jako pielęgniarki.

Wspólnota zakonna liczyła 4 siostry.

d. Zgromadzenie Sióstr Św. Teresy od Dzieciątka Jezus (siostry terejanki)

Siostry terejanki pracują w Suwałkach od roku 1959, mając swoje domy na terenie par. św. Aleksandra i par. św. Ap. Piotra i Pawła. Zajmują się katechizacją, pielęgnacją chorych, pracują także w zakrystii św. Aleksandra.

1) Dom przy ul. Emilii Plater 2

Wspólnota zakonna liczyła 7 sióstr.

2) Dom przy ul. Artyleryjskiej 7

Wspólnota zakonna liczyła 6 sióstr.

e) Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Najświętszego Serca Jezusa Konającego (siostry urszulanki)

AUGUSTÓW — ul. Marii Konopnickiej 3

Dom zakonny położony na terenie par. MB Częstochowskiej.

Siostry zakonne trudnią się katechizacją, animacją różnego rodzaju grup i ruchów religijnych.

Wspólnota zakonna liczyła 5 sióstr.

W tej części diecezji ełckiej obecne były 2 zgromadzenia zakonne męskie: księża salezjanie w Suwałkach (dom liczący 10 księży), oraz księża oblaci w Smolanach (dom zakonny liczący trzech kapłanów).

Natomiast zgromadzenia zakonne żeńskie reprezentowane były przez pięć rodzin zakonnych, które były rozmieszczone w 10 domach:

— w Augustowie: 6 domów,



- w Sejnach: 1 dom,
- w Suwałkach: 3 domy zakonne.

Ogółem z początkiem roku 1992 pracowało na tym terenie 70 sióstr zakonnych.

## VII. LITWINI W DIECEZJI EŁCKIEJ

### 1. Rys historyczny

Diecezja ełcka jest jedynym terenem w Polsce, na którym w zwartej grupie mieszka ludność narodowości litewskiej. Augustowszczyzna i Suwalszczyzna do trzeciego rozbioru Polski należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego, (formalnie, chodzi o czas pomiędzy r. 1422 a 1795). Tereny położone pomiędzy rzeką Biebrzą od południa, Niemnem od wschodu i północy a Wielkimi Jeziorami (Śniardwy i Mamry) od zachodu były pierwotnie zasiedlone przez Jadźwিংów. W końcu XIII wieku ulegli oni pod naporem Krzyżaków i Litwinów. Zdobyte tereny stały się z kolei terenem wyludnionym, a ponadto terenem spornym. Państwo litewskie i krzyżackie dopiero przez tzw. układ melneński w roku 1422 podzieliły pomiędzy siebie sporny teren w ten sposób, że dzisiejsza Augustowszczyzna i Suwalszczyzna znalazła się w granicach Litwy, a pod względem administracji kościelnej należała do diecezji wileńskiej. Wyludnione tereny stały się terenem kolonizacji polskiej, litewskiej i ruskiej. Po roku 1795 powyższe tereny znalazły się w państwie pruskim, co przyczyniło się do utworzenia dla tej części diecezji wileńskiej nowej diecezji wigierskiej. Z chwilą powstania w roku 1807 Księstwa Warszawskiego, w jego skład weszła także m.in. Augustowszczyzna i Suwalszczyzna. Ten stan zachował się po utworzeniu w roku 1815 Królestwa Polskiego. Interesujące tereny weszły w skład województwa augustowskiego, a po powstaniu styczniowym — guberni suwalskiej. Po I wojnie światowej, południowa część guberni suwalskiej włączona została do odrodzonego państwa polskiego.

Zmianom politycznym towarzyszyły również zmiany w administracji kościelnej. III rozbiór — jak to wspomniano wyżej — przyczynił się do utworzenia diecezji wigierskiej. Z kolei w roku 1818 diecezja wigierska została zniesiona, a w jej miejsce utworzono diecezję sejneńską. W roku 1925 z północnej części diecezji sejneńskiej (która weszła w skład państwa litewskiego) została utworzona diecezja wilkowska. Natomiast część południowa byłej diecezji sejneńskiej została włączona w nowo utworzoną diecezję łomżyńską.

Obecnie Litwini mieszkają w zwartej grupie w dekanacie sejneńskim sąsiadującym bezpośrednio z Litwą.

Poza tym terenem pewna liczba Litwinów mieszka w rozproszeniu, na terenie całej Polski. Szacuje się, że w latach 1945—1946 mieszkało w Polsce 10 tysięcy Litwinów. Tę samą liczbę podaje się w latach 1961—1962. Natomiast w roku 1978

liczbę Litwinów w Polsce szacowano na ok. 12 tysięcy. Bardzo nieprecyzyjnie ocenia się liczbę Litwinów w latach 1989—1990: 12 do 20 tysięcy<sup>17</sup>.

Ilu Litwinów natomiast mieszka na terenie diecezji ełckiej? Wbrew pozorom, odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Są bowiem tacy, którzy noszą nazwiska brzmiące z litewska, a czują się Polakami. I odwrotnie, nazwisko — wydaje się — czysto polskie, a narodowość litewska. Ponadto, w wielu rodzinach mówi się jednym i drugim językiem, co nie przesądza ostatecznie o ich polskości czy litewskości. Nie chcę przez to powiedzieć, że świadomość narodowa u niektórych nie została jeszcze wykrystalizowana. Chodzi przede wszystkim o to, aby zachować bardzo wielką ostrożność przy dokonywaniu podziałów pomiędzy narodowościami na tym terenie.

Jak wspomniano, z ludnością narodowości litewskiej mamy do czynienia głównie na terenie dekanatu sejneńskiego. Na skutek migracji pewna liczba Litwinów mieszka poza swoim dawnym, ojczystym regionem.

Według relacji duszpasterzy, a także na podstawie danych wizytacyjnych, można przyjąć, że na terenie diecezji ełckiej mieszka od 5,5 do 6 tysięcy Litwinów, którzy w jakiś sposób chcieliby korzystać z posługi duszpasterskiej w języku litewskim.

W stosunku do ogólnej liczby katolików diecezji byłby to więc niewielki procent. Należy jednak podkreślić, że ludność litewska zamieszkuje w zwartej grupie — z niewielkimi wyjątkami — jeden dekanat. Jeżeli dekanat sejneński liczy obecnie niewiele ponad 18 tysięcy mieszkańców, to liczba 5,5 czy nawet 6 tysięcy, stanowi ponad 30% ogółu mieszkańców wspomnianego dekanatu.

## 2. Struktura narodowościowo — duszpasterska dekanatu sejneńskiego

Jak już wspomniano, terenem o strukturze wielonarodowościowej jest niemal wyłącznie dekanat sejneński. Dekanat ten podzielony jest na siedem parafii: Berzniki, Giby, Karolin, Krasnopol, Puńsk, Sejny oraz Smolany. Najstarszą parafią są Berzniki powstałe w roku 1547 z fundacji królowej Bony<sup>18</sup>. Obecnie parafia liczy 1662 mieszkańców, w tym 1630 katolików.

Parafia w P u ń s k u powstała w roku 1597. Liczy obecnie ok. 4.200 mieszkańców — katolików, z czego ok. 1/4 do 1/3 — to Polacy, pozostałą większość stanowią Litwini. Jest to więc parafia, w której zdecydowaną większość stanowi ludność litewska. Parafia w Puńsku jest bardzo rozległa. Jeszcze na przełomie XIX i XX wieku wyodrębniły się z niej parafie: Smolany (1897), Becejły (1908)<sup>19</sup> oraz Budwiecie<sup>20</sup>.

Pomimo tych wcześniejszych rozgraniczeń par. Puńsk w dalszym ciągu charakteryzuje się dość dużymi odległościami poszczególnych wiosek od kościoła, np.:

<sup>17</sup> Grzegorz Pelczyński, O mniejszościach etnicznych na ziemiach polskich, *Życie i Myśl*, 1 (1995), s. 54. Autor nie podaje metody, według której dokonano badań, dlatego trudno komentować wielką rozbieżność w ocenie liczby Litwinów w ostatnich latach w Polsce.

<sup>18</sup> W. Jemielity, j.w., s. 244.

<sup>19</sup> Tamże, s. 262.

<sup>20</sup> Budwiecie, czyli Budvietis, parafia powstała z części par. Puńsk oraz par. Rudomina w roku 1917, położona na terenie dzisiejszej Litwy. Por.: Bronius Kviklys, *Lietuvos Bažnyčios*, t. II, Vilkavisko vyskupija, Chicago 1982, s. 132.

Buda Zawidugierska — 12 km, Widugierzy — 11 km, Budzisko — 9 km, Dzidziule — 8 km<sup>21</sup>.

Wychodząc naprzeciw potrzebom mieszkańców z odległych wiosek, władze diecezji łomżyńskiej rozpoczęły budowę kościoła pomocniczego w Widugierach.

Parafia pod wezwaniem Nawiedzenia NMP w Sejnach posiada bardzo bogatą historię. Najpierw został tutaj zbudowany kościół, a następnie klasztor oo. dominikanów. Parafię erygował bp Benedykt Woyno w roku 1744. Po kasacie klasztoru dominikanów przez rząd pruski oraz po utworzeniu diecezji sejneńskiej w roku 1818 (w miejsce dotychczasowej diecezji wigierskiej), kościół w Sejnach został podniesiony do godności katedry, a w zabudowaniach poklasztornych umieszczono Seminarium Duchowne. Po roku 1925, tzn. po zniesieniu diecezji sejneńskiej, Sejny znalazły się w granicach diecezji łomżyńskiej, a kościół sejneński stał się kolegiatą. Sejny są siedzibą dekanatu.

Obecnie parafia sejneńska liczy ok. 7.500 mieszkańców, w tym 7.450 katolików. Ta parafia, podobnie jak parafia w Puńsku, położona w terenie przygranicznym, również jest bardzo rozległa. Niektóre miejscowości mają ponad 10 km do kościoła parafialnego, np.: Dowiaciszki, Dusznica, Rymkojeziory — 10 km, a Kalwiszki, Krasnowo, Rachelany czy Skarkiszki — aż 12 km. Temu problemowi zaradzono przez zbudowanie pomocniczych kościołów i kaplic w Żegarach, Krasnowie oraz w Gibach (dokąd przeniesiono zabytkową molenną starowierów z Pogorzela).

Ocenia się, że na terenie par. Sejny Litwini stanowią ok. 1/3 ogółu mieszkańców. Jak wspomniano już wcześniej, do tych szacunków należy podchodzić bardzo ostrożnie.

Osiemnastowiecznym rodowodem może się poszczycić parafia w Krasnym polu. Parafia pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego została tutaj erygowana w roku 1781 z fundacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Obecnie liczy 2.100 mieszkańców, w tym 2.080 katolików.

Smolany należały pierwotnie do parafii Puńsk. Po zniesieniu istniejącego tam klasztoru oo. reformatów w roku 1897 została erygowana parafia. Liczy ona obecnie 874 mieszkańców, w tym 873 katolików. Jest to parafia dwunarodowościowa, o niewielkiej przewadze ludności polskiej.

Z kolei Karolin jako parafia pojawił się w roku 1921. Parafię utworzono z wiosek wyłączonych z parafii Krasnopol w oparciu o kościół przebudowany z dziewiętnastowiecznej cerkwi prawosławnej. Parafia w Karolinie liczy 1.200 mieszkańców, w tym 1.194 katolików.

Z powyższych danych wynika, że dekanat sejneński liczy ogółem 18.636 mieszkańców, w tym 18.504 katolików. Jest to więc dekanat bardzo jednorodny pod względem wyznaniowym, podobnie jak cała diecezja łódzka.

Istotna różnica polegałaby na tym, że ludność katolicka modli się tutaj w różnych językach: w polskim i litewskim. Ponadto niektóre miejscowości, zwłaszcza wiejskie, są zamieszkałe niemal wyłącznie bądź to przez Polaków, bądź to przez Litwinów.

<sup>21</sup> Por. Schematyzm Jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej 1975, s. 157.

W dekanacie sejneńskim odprawiano w roku 1992 Msze św. w jedenastu punktach duszpasterskich: w siedmiu kościołach parafialnych oraz w czterech kościołach i kaplicach dojazdowych. Natomiast w tym czasie odprawiano nabożeństwa w języku litewskim w sześciu punktach duszpasterskich: w trzech kościołach parafialnych (Puńsk, Sejny, Smolany) oraz w trzech punktach pomocniczych (Widugiery, Żegary oraz od drugiej połowy roku 1992: Suwałki — kościół NSJ).

W roku 1992 pracowało na omawianym terenie trzech kapłanów znających język litewski: ks. prał. Ignacy Dziermejko — proboszcz w Puńsku, ks. Zenon Parakiewicz — wikariusz w Sejnach oraz ks. Antoni Degutis OMI — wikariusz w Smolanach.

#### AUGUSTOWSKO-SUWALSKA TEIL DER LYCKER-DIÖZESE. ADMINISTRATIV-SEELSORGERISCHE CHARAKTERISTIK

##### ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirchenprovinz von Ermland ist am 15. März 1992 entstanden. Sie umfaßt im Gebiet der Lycker-Diözese, ein Teil der Łomża-Diözese: Dekanate Augustów, Suwałki, Sejny und drei Pfarrgemeinden aus dem Grajewo Dekanat: Rajgród, Pruska, Rydzewo. Der Autor stellt hier eine Charakteristik der Lycker-Diözese dar, das heißt ihre Struktur, wichtigere Sehenswürdigkeiten, Zeugnisse des Kulturs, Institutionen und Ordensversammlungen. Im besonderen Teil der Arbeit wurde das Problem des Aufenthaltes der Litauer in diesem Gebiet beschrieben.